

ΘΕΩΡΙΑ 5^{ης} ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΓΛΩΣΣΑ Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

✓ Το Ρήμα

α. Πρόσωπο και αριθμός

- Το ρήμα αποτελείται από το **θέμα** και την **κατάληξη**.

π.χ. δέν-ω αγαπ-ώ
 δέν-εις αγαπ-άς
 δέν-ει αγαπ-ά

✓ **Θέμα** είναι το μέρος του ρήματος που μένει αμετάβλητο (δεν-, αγαπ-), ενώ **κατάληξη** είναι το τμήμα του ρήματος που αλλάζει (-ω, -εις, -ει κτλ.).

Τα ρήματα έχουν:

1. **Δύο αριθμούς:** ενικό και πληθυντικό

2. **Τρία πρόσωπα** σε κάθε αριθμό:

- α', β', γ' πρόσωπο στο ενικό (παίζω, παίζεις, παίζει)

- α', β', γ' πρόσωπο στον πληθυντικό (παίζουμε, παίζετε, παίζουν).

Ο αριθμός και το πρόσωπο του ρήματος φανερώνονται από τις ξεχωριστές καταλήξεις που παίρνει το ρήμα.

β. Συζυγίες και φωνές

Με βάση τις καταλήξεις τα ρήματα χωρίζονται σε:

1. **Δύο φωνές:** την **ενεργητική** (ρήματα σε -ω ή -ώ, π.χ. γράφω, διαβάζω, τραγουδώ) και την **παθητική** (ρήματα σε -μαι, π.χ. ντύνομαι, γράφομαι, αγαπιέμαι).

✓ Πολλά ρήματα έχουν και τις δύο φωνές, π.χ. αγαπώ - αγαπιέμαι.

✓ Υπάρχουν όμως και ρήματα που σχηματίζουν μόνο τη μία φωνή, π.χ. ζω, ξυπνώ, τρέχω, έρχομαι, φαίνομαι.

✓ Τα ρήματα που έχουν μόνο παθητική φωνή λέγονται **αποθετικά**.

✓ Μερικά αποθετικά ρήματα είναι τα: **αισθάνομαι, γίνομαι, δέχομαι, εργάζομαι, εύχομαι, σέβομαι, θυμάμαι, μεταχειρίζομαι, συλλογίζομαι, φοβάμαι** κτλ.

2. Δύο συζυγίες για κάθε φωνή.

Το κριτήριο για τη διάκριση αυτών των δύο υποομάδων (α' και β' συζυγίας) είναι οι ιδιαίτερες μορφές των βασικών καταλήξεων. Έτσι:

- ✓ Η ενεργητική φωνή έχει βασική κατάληξη -ω είτε άτονο (παίζω) είτε τονισμένο (μιλώ, θεωρώ).
- ✓ Η παθητική φωνή έχει βασική κατάληξη -μαι, η οποία παίρνει τις μορφές -ομαι (δένομαι), -ιέμαι (αγαπιέμαι), -ούμαι (θυμούμαι).

Επομένως, πιο συγκεκριμένα το κριτήριο για τη διάκριση των δύο συζυγιών είναι ο τονισμός. Στην α' συζυγία ανήκουν τα ρήματα που **τονίζονται στην παραλήγουσα στην ενεργητική φωνή** (γράφω, λύνω) και στην προπαραλήγουσα στην παθητική φωνή (γράφομαι, λύνομαι).

Στη β' συζυγία ανήκουν τα ρήματα που **τονίζονται στη λήγουσα στην ενεργητική φωνή** (κοιτώ, αργώ) και στην παραλήγουσα στην παθητική φωνή (αγαπιέμαι, θυμούμαι).

Η β' συζυγία τέλος υποδιαιρείται σε υποομάδες που λέγονται **τάξεις**.

Ενεργητική φωνή			Παθητική φωνή		
A' συζυγία	B' συζυγία		A' συζυγία	B' συζυγία	
	A' τάξη	B' τάξη		A' τάξη	B' τάξη
-ω	-ώ (-άς, -ά) π.χ αγαπώ	-ώ (-είς, -εί) π.χ χρησιμοποιώ	-ομαι	-ιέμαι	-ούμαι

γ. Διαθέσεις του ρήματος

Διάθεση του ρήματος λέγεται η ιδιότητα που έχει το ρήμα να δείχνει αν το υποκείμενο ενεργεί ή παθαίνει κάτι ή βρίσκεται σε μια κατάσταση.

Οι διαθέσεις του ρήματος είναι τέσσερις: **ενεργητική, παθητική, μέση, ουδέτερη**

Διάθεση	Φανερώνει ότι	Παραδείγματα
Ενεργητική	Το υποκείμενο ενεργεί, κάνει κάτι.	Τα παιδιά παίζουν στην αυλή.
Παθητική	Το υποκείμενο παθαίνει κάτι, δέχεται δηλαδή το αποτέλεσμα μιας ενέργειας κάποιου άλλου.	Το δέντρο ξεριζώθηκε από τον αέρα.
Μέση	Το υποκείμενο είναι ο δράστης και ο δέκτης μιας ενέργειας, δηλαδή κάνει κάτι και ταυτόχρονα δέχεται το αποτέλεσμα της ενέργειας αυτής.	Ετοιμάζομαι να βγω έξω.
Ουδέτερη	Το υποκείμενο ούτε ενεργεί ούτε παθαίνει κάτι, αλλά βρίσκεται απλώς σε μια κατάσταση.	Το μωρό πεινάει.

- ✓ Οι διαθέσεις αφορούν τη σημασία του ρήματος, δεν πρέπει να συγχέουμε τη διάθεση με τη φωνή. Υπάρχουν, για παράδειγμα, ρήματα παθητικής φωνής αλλά ενεργητικής διάθεσης (π.χ. Ο τεχνίτης εργάζεται προσεκτικά.) ή το αντίστροφο, δηλαδή ενεργητικής φωνής αλλά παθητικής διάθεσης (π.χ. Μετά το ατύχημα έπαθε κατάθλιψη.)
- ✓ Επίσης μερικά ρήματα στον ίδιο τύπο μπορεί άλλοτε να είναι ενεργητικής και άλλοτε παθητικής διάθεσης ανάλογα με τα συμφραζόμενα.
π.χ. Οι βροχές έλιωσαν τα χιόνια, (ενεργητική διάθεση)
Τα χιόνια έλιωσαν από τις βροχές, (παθητική διάθεση)

δ. Χρόνοι του ρήματος και ποιόν ενέργειας

- ✓ **Χρόνο** του ρήματος ονομάζουμε την τοποθέτηση ενός γεγονότος, μιας ενέργειας ή κατάστασης σε ένα σημείο του χρονικού άξονα (παρελθόν, παρόν, μέλλον). Στην ελληνική γλώσσα υπάρχουν **οκτώ χρόνοι**, οι οποίοι με βάση τη χρονική βαθμίδα (παρελθόν, παρόν, μέλλον) στην οποία τοποθετούνται, κατανέμονται ως εξής:

ΧΡΟΝΙΚΗ ΒΑΘΜΙΔΑ

ΠΑΡΟΝ: ενεστώτας (π.χ. δένω), παρακείμενος (π.χ. έχω δέσει)

ΠΑΡΕΛΘΟΝ: παρατατικός (π.χ. έδενα), αόριστος (π.χ. έδεσα) υπερσυντέλικος (π.χ. είχα δέσει), παρακείμενος (π.χ. έχω δέσει)

ΜΕΛΛΟΝ: συνοπτικός ή στιγμιαίος μέλλοντας (π.χ. θα δέσω), εξακολουθητικός μέλλοντας (π.χ. θα δένω), συντελεσμένος μέλλοντας (π.χ. θα έχω δέσει).

*Ο παρακείμενος εντάσσεται τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν, διότι η ενέργεια που δηλώνει συντελέστηκε στο παρελθόν, αλλά τα αποτελέσματά της εκτείνονται στο παρόν.

π.χ. Έχω μελετήσει όλα τα έργα του συγκεκριμένου συγγραφέα. (Η μελέτη των έργων είναι ένα γεγονός που έγινε στο παρελθόν, επηρεάζει άμεσα το παρόν.)

- ✓ **Ποιόν ενέργειας** είναι η γραμματική κατηγορία που εκφράζει την οπτική γωνία από την οποία βλέπει μια ενέργεια (αυτό δηλαδή που σημαίνει το ρήμα) ο ομιλητής, δηλαδή αν τον ενδιαφέρει να τονίσει τη διάρκεια ή την επανάληψη ή την απλή δήλωση μιας ολοκληρωμένης πράξης.

ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Το ποιόν ενέργειας διακρίνεται σε:

α. Συνοπτικό:

- ✓ Ο ομιλητής δίνει έμφαση όχι στη διάρκεια ενός γεγονότος, αλλά στο ίδιο το γεγονός.
- ✓ Δηλώνεται με τους χρόνους: αόριστο (π.χ. Πέρσι ταξίδεψε στην Αμερική.) και συνοπτικό μέλλοντα (π.χ. Το Σάββατο θα έρθει ο θεός Γιώργος.).

β. Μη συνοπτικό:

- ✓ Ο ομιλητής δίνει έμφαση στη διάρκεια ή την επανάληψη μιας ενέργειας.
- ✓ Δηλώνεται με τους χρόνους: ενεστώτα (π.χ. Δουλεύει σε μια μεγάλη φαρμακευτική εταιρεία.), παρατατικό (π.χ. Χθες όλη μέρα καθαρίζα το σπίτι.) και εξακολουθητικό μέλλοντα (π.χ. Στις διακοπές θα κολυμπάω στη θάλασσα κάθε μέρα.)

γ. Συντελεσμένο:

- ✓ Ο ομιλητής δίνει έμφαση στο ότι το γεγονός έχει ολοκληρωθεί πριν από κάποιο χρονικό σημείο.
- ✓ Δηλώνεται με τους χρόνους: παρακείμενο (π.χ. Έχω διαβάσει όλα τα μαθήματά μου.), υπερσυντέλικο (π.χ. Μόλις είχα κοιμηθεί, όταν χτύπησε ξαφνικά το τηλέφωνο.) και συντελεσμένο μέλλοντα (π.χ. Μέχρι να έρθουν, το φαγητό θα έχει ετοιμαστεί.)

ΧΡΟΝΙΚΗ ΒΑΘΜΙΔΑ			Ποιόν ενέργειας
Παρελθόν	Παρόν	Μέλλον	
παρατατικός	ενεστώτας	εξακολουθητικός μέλλοντας	μη συνοπτικό
αόριστος		συνοπτικός/στιγμιαίος μέλλοντας	συνοπτικό
υπερσυντέλικος		συντελεσμένος μέλλοντας	συντελεσμένο
παρακείμενος			

Κατηγορούμενο

Κατηγορούμενο είναι το όνομα (ουσιαστικό ή επίθετο) που δηλώνει ότι το υποκείμενο έχει μια ιδιότητα ή ένα χαρακτηριστικό ή βρίσκεται σε μια κατάσταση.

Συνδεδετικά λέγονται τα ρήματα που συνδέουν το υποκείμενο με το κατηγορούμενο.

Υ Ρ Κ

π.χ. Η θάλασσα είναι ήρεμη.

Υ Ρ Κ

Η Χριστίνα είναι καθηγήτρια.

Κατεξοχήν συνδεδετικά ρήματα είναι το **είμαι** και το **γίνομαι**.

Άλλα ρήματα που έχουν παρόμοια σημασία με αυτά και χρησιμοποιούνται ως συνδετικά είναι:

- γεννιέμαι, ζω, φυτρώνω, πεθαίνω, βρίσκομαι, στέκομαι, μένω, απομένω
- φαίνομαι, μοιάζω, δείχνομαι, αποδεικνύομαι, καταντώ, θεωρούμαι, νομίζομαι, λογαριάζομαι, ονομάζομαι, καλούμαι, αποκαλούμαι, φα- ντάζω
- εκλέγομαι, διορίζομαι, παρουσιάζομαι, χειροτονούμαι, αναγνωρίζομαι, ανακηρύσσομαι, διακρίνομαι, κρίνομαι, βγαίνω κ.ά.
- οι τύποι: υπήρξα, στάθηκα, έκανα, χρημάτισα, διετέλεσα.

Το ρήμα είμαι και τα άλλα που έχουν συγγενική σημασία με αυτό δεν είναι πάντοτε συνδετικά.

π.χ. - Ο Πέτρος είναι γιατρός. (συνδετικό)/ Ο Πέτρος είναι στο σπίτι. (όχι συνδετικό)

- Η Μαρία φαίνεται κουρασμένη. (συνδετικό)/ Το λεωφορείο φάνηκε στη στροφή του δρόμου. (όχι συνδετικό)

Τα συνδετικά ρήματα χρησιμοποιούνται εκτεταμένα στις περιγραφές προσώπων, αντικειμένων, καταστάσεων κ.λπ., διότι με αυτά προβάλλουμε της ιδιότητες αυτών που περιγράφουμε και ταυτόχρονα προσθέτουμε νέες πληροφορίες (που απαιτούνται για την πληρότητα της περιγραφής).

Παράγωγα ρήματα

Τα ρήματα που σχηματίζονται με τη διαδικασία της παραγωγής μπορεί να προέρχονται από:

- ✓ ρήματα, π.χ. γράφω > περιγράφω, βάλλω > διαβάλλω
- ✓ ονόματα (ουσιαστικά και επίθετα), π.χ. πρόεδρος > προεδρεύω, φοβερός > φοβερίζω
- ✓ άλλες γραμματικές κατηγορίες, όπως επιρρήματα και επιφωνήματα, π.χ. συχνά > συχνάζω, γαβ > γαβγίζω.

Η παραγωγή ρημάτων γίνεται με τους εξής τρόπους:

α. με την προσθήκη στο θέμα κλιτικών μορφημάτων (κυρίως του -ώ) που έχουν το χαρακτηριστικό ότι τονίζονται, π.χ. άδικος > αδικώ, αργός > αργώ, ύμνος > υμνώ

β. με την προσθήκη στο θέμα παραγωγικών στοιχείων που ονομάζονται προσφύματα- αυτά είναι τα προθήματα και τα επιθήματα.

- ✓ Με τα προθήματα (που μπαίνουν μπροστά από το θέμα) παράγονται ρήματα από άλλα ρήματα.

Τα κυριότερα προθήματα είναι:

ανα-	αναμένω	μετα-	μεταβάλλω
αντι-	αντικρούω	παρα-	παραθέτω
απο-	αποδίδω	περι-	περιέχω
δια-	διαλέγω	προ-	προλέγω
εισ-	εισπράττω	προσ-	προσφέρω
εκ- / εξ-	εκδίδω / εξάγω	συν-	συνδράμω
εν-	εντάσσω	υπερ-	υπερβάλλω
επι-	επιφέρω	υπο-	υπομένω
κατα-	καταστρέφω	ξε-	ξεβάφω

- ✓ Μερικά ρήματα συνδυάζουν δύο ή ακόμα και τρία από αυτά τα προθήματα, π.χ. αντι-δια-στέλλω, επ-αν-εκ-δίδω.

Με τα επιθήματα (που μπαίνουν μετά το θέμα) σχηματίζονται ρήματα από ονόματα, επιρρήματα και επιφωνήματα. Τα ρήματα αυτά δηλώνουν ενέργεια ή κατάσταση.

Τα κυριότερα επιθήματα είναι:

-ίζω κοκκινίζω	-ύνω μεγεθύνω
-άζω φωνάζω	-εύω γυρεύω
-ιάζω ξαφνιάζω	-άρω ποζάρω (το -άρω χρησιμοποιείται κυρίως για να ενταχθούν στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής γλώσσας δάνειες λέξεις)
-αίνω βαθαίνω	
-ώνω θυμώνω	

Το ρήμα στην αφήγηση

❖ Είδη ρημάτων που χρησιμοποιούνται στην αφήγηση

Το αφηγηματικό κείμενο, καθώς αποτελεί εξιστόρηση γεγονότων, εμπεριέχει δράση και εξέλιξη, οπότε η επιλογή των ρημάτων έχει ιδιαίτερη σημασία σε αυτό. Έτσι, προκειμένου να αποδοθούν οι ενέργειες αλλά και οι σκέψεις και τα συναισθήματα των προσώπων που συμμετέχουν σ' ένα γεγονός (των ηρώων μιας ιστορίας), χρησιμοποιούνται κυρίως:

- ρήματα δράσης π.χ. έρχομαι, φεύγω, τρέχω, πέφτω, συναντώ κ.λπ.

- ρήματα έκφρασης σκέψεων και συναισθημάτων π.χ. σκέφτομαι, αναρωτιέμαι, φοβάμαι, χαίρομαι, λυπάμαι κ.λπ.

❖ Οι χρόνοι των ρημάτων στην αφήγηση

Σε ένα αφηγηματικό κείμενο πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν επίσης οι χρόνοι των ρημάτων που χρησιμοποιούνται. Τα ρήματα σε μια αφήγηση:

- Βρίσκονται συνήθως σε παρελθοντικούς χρόνους (παρατατικό, αόριστο, υπερσυντέλικο), αφού παρουσιάζονται γεγονότα που έχουν συμβεί στο παρελθόν (π.χ. Μετά άρχισε η παράσταση. Τα παιδιά που ήταν ντυμένα φουστανελάδες, τα φώναξε η κυρία κι ανεβήκαμε στη σκηνή).
- Μερικές φορές όμως, μπορεί να βρίσκονται στον ενεστώτα ή ακόμα και στο μέλλοντα: τον ενεστώτα (που στην περίπτωση αυτή ονομάζεται ιστορικός ενεστώτας) τον χρησιμοποιούμε για να φέρουμε το γεγονός που αφηγούμαστε πιο κοντά στη χρονική στιγμή της αφήγησης κι έτσι να κάνουμε το λόγο μας πιο ζωντανό και παραστατικό (π.χ. Κι ο Ρούλης σηκώνεται και φωνάζει εμένα, αλλά εγώ πάω να τρέξω και τα τσαρούχια μου βγαίνουν από τα πόδια μου και δεν μπορώ να τρέξω...).
- Τον μέλλοντα μπορούμε να τον χρησιμοποιήσουμε για να αφηγηθούμε (συνήθως στο γραπτό λόγο) γεγονότα που έγιναν ύστερα από κάποια άλλα τα οποία έχουμε ήδη παρουσιάσει σε παρελθοντικούς χρόνους ή στον ενεστώτα (π.χ., Αργότερα, που θα έρθουν οι φίλοι μου στο σπίτι και θα τους πω τι έγινε, θα γελάσουμε πάρα πολύ).

❖ Τα πρόσωπα των ρημάτων στην αφήγηση

Σε μια αφήγηση τα ρήματα βρίσκονται συνήθως στο γ' πρόσωπο (ενικού ή πληθυντικού αριθμού). Στην περίπτωση, ωστόσο, που ο αφηγητής είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας που αφηγείται, συμμετέχει δηλαδή ο ίδιος στην εξέλιξη των γεγονότων, τότε τα ρήματα βρίσκονται στο α' πρόσωπο (ενικού ή πληθυντικού αριθμού).

Ασκήσεις

1. Να ξαναγράψετε τις παρακάτω προτάσεις μεταφέροντας τα ρήματα στους χρόνους που σας δίνονται:

α. Είχε γίνει ολόκληρη συζήτηση για αυτό το θέμα.

Ενεστ:.....

Αόριστ:.....

β. Θα σου στείλω χρήματα.

Παρατατ:.....

Αόριστ:.....

γ. Μου δανείζεις το ποδήλατό σου;
Εξακολ. Μέλλ:.....
Στιγμ. Μέλλ:.....
δ. Ο πατέρας διάβασε την εφημερίδα.
Παρατατ:.....
Παρακαείμ:.....
ε. Ετοιμάζεστε για ταξίδι;
Παρατατ:.....
Αόριστ:.....
στ. Η μητέρα καθάρισε το σπίτι.
Παρακαείμ:.....
Συντελ. Μέλλ:.....
ζ. Φοβούνται πολύ τα αεροπλάνα.
Αόριστ.....
Στιγμ. Μέλλ:.....

2. Στα παρακάτω ρήματα να βρείτε τη φωνή:

α. Η βροχή **ποτίζει** τα χωράφια.
β. Ο Γιάννης **στηρίχτηκε** σε μια καρέκλα για να μην πέσει.
γ. **Δεν ενδιαφέρεσαι** για τίποτα.
δ. Η αποθήκη **καταστράφηκε** από την πυρκαγιά.
ε. Όλη την ώρα **διψάει και πίνει** ασταμάτητα νερό.
στ. Αυτό το σπίτι **πουλιέται** σε πολύ καλή τιμή.
ζ. Η Ρένα **χορεύει και τραγουδάει** υπέροχα.
η. **Κάντε ησυχία!** Τα παιδιά **κοιμούνται**.
θ. Τα χιόνια **έλιωσαν** ήδη στα βουνά.
ι. Ο Πέτρος **εργάζεται** σκληρά για να **συντηρήσει** την οικογένεια του.

3. Στα παρακάτω ρήματα να βρείτε τις διαθέσεις και τις φωνές τους:

α. Η αδελφή μου **ντύνεται** αυτή τη στιγμή.
β. **Στενοχωρήθηκα** πολύ με την αποτυχία του.
γ. **Έσπασα** ένα ποτήρι και η μητέρα με **μάλωσε**.
δ. **Πάγωσαν** τα χέρια μου από το πολύ κρύο.
ε. Όλη την ώρα **παραπονιέται** ότι **πεινάει**.

4. Υπογραμμίστε τα συνδετικά ρήματα και τα κατηγορούμενα των προτάσεων:

α. Το σπίτι φαίνεται παλιό.
β. Εσύ είσαι η αιτία του καβγά.

γ. Ο Γιώργος διορίστηκε καθηγητής σε σχολείο.

δ. Πολλοί άνθρωποι γεννιούνται φτωχοί.

ε. Ο κ. Ζ. εκλέχτηκε βουλευτής.

στ. Η Ελένη έγινε έξαλλη έπειτα από όσα είπες για αυτήν.

5. Να βρεις τα κατηγορούμενα των παρακάτω προτάσεων και να σημειώσεις τι είναι το καθένα (ουσιαστικό, επίθετο, κτλ.)

- Ο Γιώργος είναι δασολόγος.
- Οι εθελοντές έγιναν χίλιοι.
- Εσύ φαίνεσαι κουρασμένος.
- Το σύνθημα ήταν εμπρός.
- Το περιβόλι είναι του γείτονα.
- Το χιόνι έπεφτε απαλό.
- Ο θόρυβος είναι ενοχλητικός.
- Εγώ ήμουν σαν ξένος.
- Η Ιωάννα είναι όμορφη.

6. Να βρείτε από ποιες λέξεις παράγονται και με ποιο επίθημα τα παρακάτω ρήματα:

στεγάζω, ελαφρύνω, νοστιμεύω, καθαρίζω, πληγώνω, ξαφνιάζω, προβάρω